

SUOMEN
HISTORIALLINEN
SEURA

**J
ä
s
e
n
l
e
h
t
i**

1 / 2006

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

SEURAN TOIMISTO

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

puh: (09) 228 69 351

faksi: (09) 228 69 266

Sähköposti: shs@histseura.fi

Kotisivu: <http://www.histseura.fi>

Toiminnanjohtaja Julia Burman, varmimmin ke 16-17 ja to 10-12.

SEURAN HALLITUS 2006

Prof. Kimmo Katajala, puheenjohtaja

Prof. Pauli Kettunen

Prof. Christian Krötzl

Dos. Esko M. Laine

Prof. Henrik Meinander

Dos. Marjaan Niemi, varapuheenjohtaja

Prof. Ilkka Nummela

Dos. Markku Peltonen

Prof. Irma Sulkunen

Prof. Kirsi Vainio-Korhonen

Suomen Historiallinen Seura on alan tieteellinen keskusseura Suomessa. Seura järjestää esitelmä- ja seminaaritilaisuuksia sekä kansallisia ja kansainvälisiä konferensseja sekä hoitaa alan kansainvälisiä suhteita. Jäseninä on noin 900 tutkijaa ja harrastajaa. Jäsenmaksu on 22 euroa vuodessa (opisk. 18 €). Jäsenet saavat maksutta jäsenlehden sekä n. 25 % alennusta seuran omista sekä monien lähitieteiden seurojen julkaisuista Tiedekirjassa (Kirkkokatu 14) ja SKS:n kirjamyymälässä (Hallituskatu 1). Verkkokirjakauppaan on linkki seuran kotisivuilta (www.histseura.fi); tilausta tehdessänne kertokaa olevanne Historiallisen Seuran jäsen! Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu on seuran jäsenille 26 euroa.

Jäsenhakemuslomake on helppoa täyttää internetissä SHS:n kotisivuilla osoitteessa www.histseura.fi. Lomakkeita voi tilata myös seuran toimistosta.

ONKO HISTORIASTA HYÖTYÄ?

”Nykyisin on vaatimus, jonka mukaan tutkimuksen täytyy tähdätä yhteiskunnalliseen hyötyyn, varsin yleisesti hyväksytty. Nekin, jotka sanovat etsivänsä vain totuutta, lähtevät siitä, että heidän tuloksiaan saatetaan ryhtyä joskus soveltamaan. Tutkimuksen rahoitus on yhä suuremmassa määrin siirtynyt yhteiskunnan huostaan eikä päätöksentekijöiltä voida vaatia sellaista vastuuttomuutta, että he uhraisivat rahaa täysin hyödyttömiin tarkoituksiin.”

Näin kirjoittivat vuonna 1971 kaksi uuden polven historioitsijaa, sittemmin arvostettua professoria, Heikki Ylikangas ja Antero Heikkinen, esittäessään kuuluksi tulleen keskustelunavauksensa historiantutkimuksen luonteesta ja merkityksestä otsikolla ”Kaksi historiaa” (HAik 1–1971).

Heikkisen ja Ylikankaan keskeinen ponnin kirjoitukselleen oli pohtia historiantutkimuksen lähtökohtia yhteiskunnallisen hyödyllisyyden näkökulmasta. Yksinkertaistaen sanoen heidän viestinsä oli, että – ainakin lisääntyvässä määrin – olisi siirryttävä tapahtumista selvittävästä ”singularisoivasta” historiantutkimuksesta yhteiskunnallisia prosesseja ja säännönmukaisuuksia paljastavaan rakennehistorian tutkimukseen. Osoittamalla rakenteellisia kausalteetteja, ottamalla tulostensa selittämisen avuksi yhteiskuntatieteiden tapaan aikaan ja paikkaan sitoutumattomat teoriat, yhteiskunnan varoin kustannettu historiantutkimus voisi entistä paremmin perustella olemassaolonsa ja hyötynsä.

Ylikankaan ja Heikkisen teesit herättivät erityisesti vanhemman tutkijapolven ankaran vastustuksen. Jo seuraavassa Historiallisen Aikakauskirjan numerossa professori Pentti Renvall arvioi ”toisen historian” mahdollisuuksia kriittisesti erityisesti menetelmällisestä näkökulmasta ja professori Eino Jutikkala varoitti historioitsijoita ryhtymästä ”valtioshamaaneiksi” (HAik 2–1971). Keskustelua jatkoivat vielä Jorma Kalela, Toivo J. Paloposki, Kari Selén, Seppo Hentilä, Jussi Turtola ja Pirkko Rommi (HAik 3–1971). Lukiessa noita kirjoituksia nyt noin neljännesvuosisadan kuluttua havaitsee, että pienestä ajan patinasta huolimatta tuo debatti on ytimeltään täysin ajankohtainen tänäkin päivänä.

Historiantutkimusta on näet jälleen patisteltu pohtimaan sitä, miten se voisi olla parhaiten yhteiskunnalle hyödyksi. Syy siihen, että kaivoin nämä jo pölyttymään päässeet Historiallisen Aikakauskirjan numerot esiin kirjahyllystäni oli, että osallistuin joulukuussa 2005 Suomen Akatemian historiatieteen vaikuttavuutta pohtineen työryhmän istuntoon. Tilaisuuden puheenjohtaja professori Juha Sihvola on esitellyt tapaamisessa esiin nousseita teemoja uusimman Historiallisen Aikakauskirjan pääkirjoituksessa (HAik 4–2005). ”Kun yhteiskunta sijoittaa julkisia varoja, se pitää oikeutenaan kysyä vastinetta”, kirjoittaa Sihvola motivoidessaan keskustelua historiantutkimuksen vaikuttavuudesta. Kovin kaukana ei siis olla Ylikankaan ja Heikkisen tieteenharjoituksen suuntaamisen premissejä pohtineen kirjoituksen lähtökohdista.

Onko siis kärjistäen sanottuna niin, että yhteiskunnalle hyödyllisintä on se täsmätutkimus, jota historiantutkijat tekevät valtioneuvoston tai jonkin muun hallinto-orgaanin toimeksiannosta? Onko sellainen tutkimus erityisen perusteltua, johon on antanut aiheen vaikkapa jonkun valtakunnan ulkoisen tahon arvostelu historiakuvastamme, ja jonka tarkoituksena on perusteellisesti selvittää tuo kiusalliseksi koettu ja ainakin kysyjien ja virkamiesten historiakuvassa aukkona näyttäytyvä tapahtuma?

Mielestäni se on tärkeää vähintään yhdestä näkökulmasta. Nimittäin juuri tällaiset, usein lähihistoriaan liittyvät historiakuvan aukot – olkoot todellisia tai luuloteltuja – osoittavat kuinka tärkeää historiantutkimus todella on. Juuri täten tulee esiin näet myös vaikuttavuusajattelun perustavanlaatuisen virhe: historiantutkimuksen ja myös muiden ihmistieteiden kohdalla ei pidä peräänkuuluttaa niinkään niistä koituvaa hyötyä kuin niiden merkitystä. Nämä kaksi käsitettä ovat sentään perusluonteeltaan kovin erilaisia. Jonkin asian merkitys voi olla suuri vaikka utilitaristisesti ymmärretyn hyödyn osoittaminen olisikin perin vaikeaa.

Tieteen tutkimusstrategian ohjauksen perusteeksi ei tällaisista tilatuista ”täsmätutkimuksista” kuitenkaan ole. Ylikangas ja Heikkinen aikanaan lähtivät vastaamaan julkisen vallan hyötyvaateisiin hahmottelemalla sitä, kuinka menetelmien ja tutkimuksen näkökulman tasolla voi tehdä hyödyllistä tutkimusta. Professori Sihvola puolestaan erittelee kirjoituksessaan tänä päivänä sitä, kuinka hyöty on määriteltävä niin, että se ylipäänsä olisi mielekäs käsite ihmistieteellisen tutkimuksen vaikuttavuuden arvioinnille.

Käsitteiden määrittely ja niiden käyttökelpoisuuden selvittäminen onkin nähdäkseni nykyisessä tilanteessa ainoa oikea tapa lähestyä ongelmaa. Jos vaikuttavuuden käsite otetaan lähtökohdaksi tiedeteknokraattien antamassa utilitaristisesti ymmärretyssä hyödyn kontekstissa, väitän, ettei järkevää perustelua julkisesti rahoitetun historiantutkimuksen jatkamiselle taida löytyä. Samassa kopassa menisi tosin moni muukin tieteenala. Kun historioitsijat ja muut ihmistieteilijät ottavat itselleen vallan määrittellä mitä ja minkä laatuista heidän tekemänsä tutkimuksen tuoma hyöty on, väistyy myös Jutikkalan aikanaan esiin nostama vaara historioitsijoiden ryhtymisestä tilattua agenda toteuttaviksi ”valtioshamaaneiksi”.

Kimmo Katajala
SHS:n puheenjohtaja

Keskiaikainen raja ei railona auennut

Suomen Historiallisen Seuran *Raja*-teemaisen esitelmäsarjan aloitti Joensuun yliopiston professori Jukka Korpela pohtimalla Pähkinäsaaren rauhan rajan monia merkityksiä. Hän selosti asiantuntevasti keski- ja uuden ajan lähteitä ja niiden ongelmia sekä pohti myös kielellistä ja nimistöllistä evidenssiä asian tiimoilta. Keskustelua syntyi esityksen jälkeen, ja koska siinä korostui Suomen itärajan kehitys, keskityn professori Korpelan moniulotteista esitelmästä valottamaan keskiaikaisen itärajan merkitystä. Mielestäni Korpelan esitelmästä nousi vahvasti esiin kansallisen myytin purkaminen – onhan Pähkinäsaaren rauhan 1323 rajaviivaa perinteisesti pidetty ensimmäisenä idän ja lännen välisenä rajana, jonka pohjalta aloitetaan Suomen itärajan kehityksen tarkastelu.

Professori Korpela totesi sarkastisesti, että muinaishistorian suurin ongelma on selviytyä 1800-luvun yli ja vanhojen lähteiden lukemisesta nykyajan käsitteillä. Kaksi ja puoli sataa vuotta on haluttu vetää tarkkoja linjoja Fennoskandian metsien läpi; taustalla ovat olleet voimakkaat kansalliset ja poliittiset visiot. Raja modernissa maailmassa on aivan erilainen käsite kuin keskiajalla, jolloin Korpelan mukaan territoriaalinen valtio oli vasta kehittymässä Euroopassa, eikä nykyisen Suomen alue ollut tämän kehityksen airut.

Mitään varsinaista kirjallista Pähkinäsaaren rauhan sopimusta ei ole säilynyt, eikä sellaisen tekemistäkään ole Korpelan mielestä edes pidetty tärkeänä rauhasta sovittaessa Pähkinälinnassa Nevan rannalla vuonna 1323. Aikalaisteksti (ruhtinas Jurjin kirje) kertoo, että rauha solmittiin ristiä suutelemalla vanhoin ehdoin. Itse asiassa siis oikea riitti ja mieskohtainen kunnia takasivat rauhan parhaassa tapauksessa tekijöiden eliniäksi. Korpela tähdensi myös sitä, että vanhat ehdot eivät merkitse sitä,

että jokin aiempi ruhtinaiden välinen rauhansopimus olisi ollut olemassa, vaan kesiaikaiset rauhat ymmärrettiin Jumalan alkuperäisen ja ikuisen rauhan uudistamiseksi. Eri ruhtinaat ja kuninkaats tekivät keskiajalla rauhansopimuksia taatakseen suosimiensa kauppioiden toiminnan sekä omat etunsa: Pähkinäsaressakin kyseessä on itse asiassa kaupparauha, sopimuksen tavoitteena oli taata kansainvälisen kaupan rauhallinen sujuminen Nevaa pitkin. Nevan kauppa oli nimittäin silloisessa Pohjois-Euroopassa suurta.

Vuoden 1323 rauhaan ei omana aikanaan liitetty maa-alueita eikä niiden jakamista – tällaiset raja-alueiden riidat kuuluvat Korpelan mielestä vasta myöhempään historiaan, sillä territoriaalisen valtion käsite oli vasta muotoutumassa. Kuninkaanvalta (*regnum*) alkoi 1200-luvun kuluessa muodostua linnojen ja seurakuntien verkostoiksi, joiden ympäristöstä vähitellen pystyttiin keräämään pysyviä veroja. Kuninkaats julistivat oman valtakuntansa rauhaa yli klaaniyhteisöjen kostojärjestelmien, jolloin syntyi alkeellinen laki ja valtakunta. Keskiaikaiselle maailmalle oli Korpelan mukaan tyypillistä, että vaikka Novgorodin *posadnikan* mielessä jokin ero olisi ollutkin hänen alueellaan ja ruotsalaismuukalaisten kuninkaan alueella, ei tämä tarkoittanut sitä, että tuota rajaa olisi kummankaan näiden mielestä voinut tai edes tarvinnut vetää tai määritellä täsmällisenä linjana Nevalta Pohjanlahdelle. Vielä vähemmän tämä asia juolahti jonkun savolaiskalastajan päähän, joka ei edes ymmärtänyt sellaista asiaa kuin valtakunta.

Korpelan mielestä keskiajalla itäisen Fennoskandian aluetta jäseni kulkureitistö, joka koostui vesistöreiteistä ja vedenjakaja-alueista, jotka erottivat näitä reittejä. Vesistöjen kautta Nevan kauppa oli yhteydessä paitsi Laatokkaan, niin myös Vuoksen kautta Saimaalle, ja näistä avautuviin vesistöihin, ja vesistöjä pitkin aina Ääniseen ja Vienanmereen. Tästä näkökulmasta Olavinlinna on Viipurin takamaata eikä Hämeen linnan takana.

Vesistösten välillä olevat kapeat maakannakset muodostivat raja-alueen, koska ne olivat saavutettavissa kahden vesistömaailman suunnasta. Korpela korosti, että erilaiset symboliset rajat olivat olennaisia maailman

jäsentäjiä. Eräs selkeä raja kulki jokapäiväisen elinpiirin ja metsän välillä, kun taas erilaisten pyhien paikkojen ja jumalten asuinsijojen sekä ”tuon”- ja ”tämänilmaisen” välillä kulki toinen raja. Rajat eivät kuitenkaan loppuneet tähän, vaan ympäristö näyttää kaikkiaan koostuneen sisäisistä erotetuista alueista, joille ihmiset antoivat tarkan merkityksen.

Vielä niinkin myöhään kuin Juvan seurakunnan perustamisasiakirjassa 20.1.1442 määritellään seurakunnan jäseniksi ne, jotka olivat rakentaneet kappelin ja kuuluvat siihen, mutta mitenkään ei viitata jonkin määrätyn alueen asukkaisiin eikä määritellä seurakunnan alueen rajoja. Tämä tuo Korpelan mielestä esiin sen, että uuden vallan kristilliset paikalliskeskukset muodostuivat tulokasväestöstä ja uuteen valtaan yhdistyneestä alkuperäisväestöstä, ja että muutakin asujaimistoa (siis sellaisia, jotka eivät kuuluneet seurakuntaan) oli alueella. Näin raja on lähinnä mentaalinen rakennelma ilman täsmällistä aluetta.

Pähkinäsaaren rauhan aikana rajaviivalla ei ollut merkitystä, mutta Ruotsin ja Moskovan valtakuntien alkaessa järjestäytyä suvereeniksi territoriaalivaltioiksi 1400-luvulta alkaen rajaviivasta ja alueista alettiin kiistellä. Tämä on kuitenkin Korpelan näkemyksen mukaan keskiajalla ja uuden ajan alussa lähinnä hallitsevan eliitin taso, sillä aina Neuvostoliiton rajan sulkemiseen saakka paikalliset asukkaat ovat käyneet kauppaa ja liikkuneet vapaasti raja-alueilla.

Esitelmän parasta antia olivat professori Korpelan värikäs esitystapa, innostavat linjaukset nykyaikaan sekä raja-käsitteen moniulotteinen analysointi ja keskiaikaisen maailman erilaisuuden nykyaikaan verrattuna esiintuominen havainnollisesti. Tässä esitetty edustaa luonnollisesti minun tulkintaani professori Korpelan esityksestä, eli mahdolliset virheet ovat minun asiantuntemattomuuteni aiheuttamia. Seuraavalla kerralla, maanantaina 27.2.2006, professori Kimmo Katajala valottaa identiteettejä suurvallan itäraajalla. Tervetuloa!

Toiminnanjohtajan tervehdys

Hyvät Historiallisen Seuran jäsenet,

Kevätkausi on alkanut pakkasen ja kiireen merkeissä. Alkuvuosi on erilaisten raporttien kirjoittamisen aikaa ja seuraavassa jäsenlehdessä on lyhennelmä viime vuoden toimintakertomuksesta. Tällä hetkellä suurin hankkeemme on *Suomen historiallisen bibliografian verkkoversion* tekeminen; toivottavasti tämän hankkeen ensimmäinen vaihe edistyy niin hyvin, että se voitaisiin avata yleisölle koekäyttöön viimeistään syksyn aikana. Ensimmäisessä vaiheessa tavoitteena on saada kaikki materiaali v. 1970 alkaen verkkoon niin, että bibliografiaa voisi käyttää myös omana kokonaisuutenaan. Tarkempia tietoja tästä hankkeesta tulee myöhemmin.

Myös *kasvatuksen ja koulutuksen historia* -hanketta ollaan käynnistämässä. Suomalaisen yhteiskunnan muutos agraarista valtiosta tietoyhteiskunnaksi on käynyt nopeasti, eikä aiheesta ole tehty aiemmin laajaa kokonaisesitystä. Aihe on monella tavalla kiinnostava, kuten

Muistattehan, että Suomen Historiallisen Seuran jäsenet voivat tilata Historiallisen Aikakauskirjan eli HAikin jäsenhintaan 26 euroa. Jos haluatte tilata lehden, ottakaa yhteys Seuran toimistoon!

viime vuonna ollut esitelmäsarja hyvin osoitti. Kasvatuksen historian vaaliminen on tullut erityisen tärkeäksi, kun Käyttätymistieteellisestä tiedekunnasta poistettiin kasvatuksen historian professuuri eri tahojen vastalauseesta huolimatta. Kuten yleensäkin kansallisesti tärkeissä aiheissa, niin niitä on suomalaisten tutkittava, eikä niihin juuri intressiä muualla ole.

Kevään esitelmäsarjassa on teemana *raja*, joka on monimuotoinen ilmiö. Teema jatkuu syksyllä Seurassa ja varmasti on esillä muuallakin. Lyhyt esittely prof. Korpelan esitelmästä alkaa sivulta 6.

Mielenkiintoisia historiallisia näyttelyitä on esillä eripuolella Suomea ja monilla museoilla on hyvin mielenkiintoiset internet-sivut. Suosittelemme tutustumista vaikkapa Kuopion kulttuurihistoriallisen museon verkkonäyttelyihin: www.museo.kuopio.fi Hyvät jäsenet, jos olette käyneet katsomassa jotain kiinnostavaa näyttelyä tai museota, niin jakakaa tämä tieto kanssamme ja lähettäkää vinkki tai juttu minulle. Lupaa laittaa tiedon seuraavaan jäsenlehteen.

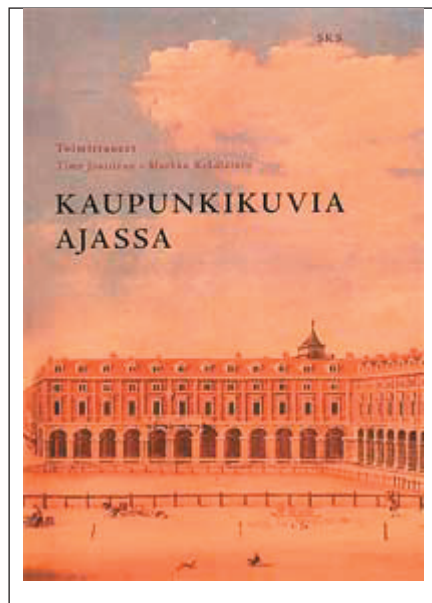
Jos ette ole saaneet viime vuoden viimeistä jäsenlehden numeroa 4/2005, niin merkitsee se sitä, että ette ole jäsenkortiston mukaan maksaneet viime vuoden jäsenmaksua. Olkaa siis ystävällisiä ja ilmoittakaa toimistoon, jos hoidatte sen asian tämän vuoden maksun yhteydessä tai olette jo hoitaneet maksunne, eikä lehteä ole tullut. Saatte sitten myös lehden ja viime vuoden jäsenetukirjan HArk 119 Kaupunkikuvia ajassa.

Tapaamisiin Seuran tilaisuuksissa!

Iloa tälle vuodelle,

t

Julia Surman
shs@histseura.fi

SUOMEN HISTORIALLISEEN SEURAN

kevään ohjelmaa:

Ma 27.2.2006 klo 18 Sali 104

Professori Kimmo Katajala: Identiteetit suurvallan ajan itäraajalla

Ma 27.3.2006 klo 18 Sali 505

***FT Jukka Kokkonen: Rajarauhat paikallisena selviytymisstrategiana
Ruotsin ajan itäraajalla***

Ma 24.4.2006 klo 18 Sali 104

***Dosentti Maria Lähteenmäki: Jäämeren houkutus: rajankäyntejä
pohjoisilla alueilla***

Vapaa pääsy.

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

TERVETULOA!

C. G. E. Mannerheim -

**Keisarillisen Venäjän upseeri. Itsenäisen Suomen
marsalkka.**

Turun linna 24.2. – 30.4.2006

Kiertonäyttely on omistettu Mannerheimin koko elämänsäkaarelle. Näyttelyn aineisto on kerätty Suomen ja Venäjän eri museoista, yksityiskokoelmista ja arkistoista. Näyttelyn on tuottanut Suomen Pietari-säätiö yhdessä Valtiollisen Eremitaasin kanssa.

Mannerheim-näyttely 24.2 alkaen avoinna ti,to,su 10–15, ke 10-19, la 10–17. Huom.16.4.06 alkaen päivittäin klo 10–18.

- **Yleisöopastukset Mannerheim-näyttelyssä** klo 12.15
lauantaisin 4.3., 11.3., 18.3. ja 25.3.
sunnuntaisin 2.4., 9.4., 16.4. ja 23.4.

HEIMOVELJEYTTÄ VAI HALPOJA HINTOJA Suomalaisten matkailu Viroon ennen ja nyt

lauantaina 18.3.2006 klo 12–17

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, Helsinki

- klo 12.00 toiminnanjohtaja Juhani Salokannel (Tuglas-seura):
seminaarin avaus
- klo 12.15 professori Auvo Kostiainen (Turun yliopisto): Matkailun
historiaa
- klo 13.00 johtaja Urmas Dresen (Viron merimuseo): Suomen ja
Viron välinen matkustalaivaliikenne ennen toista maailmansotaa
Suomenlahden etelärannalta katsottuna
- klo 13.45 tutkija Tiina Metso: Suomalaisten matkailusta Viroon
sotien välisenä aikana
klo 14.30 kahvitauko
- klo 15.00 dosentti Heikki Roiko-Jokela ja professori Mati Graf:
Suomalaisen turismin vaikutus virolaisten Suomi-kuvaan/Viron
yhteiskuntaan
- klo 15.45 Mall Oja (MEK, Tallinna): Suomen ja Viron ja välisen
matkailun nykyisyys ja tulevaisuus
- klo 16.30 Valdar Liive (EAS, Helsinki): Viron ja Suomen välisen
matkailun nykyisyys ja tulevaisuus

Seminaarin puheenjohtajat:

Puheenjohtaja Riho Grünthal (Tuglas-seura) ja toiminnanjohtaja Julia
Burman (Suomen Historiallinen Seura)

Seminaarin kieli on suomi.
Tilaisuuteen on vapaa pääsy

Järjestäjät:

Suomen Historiallinen Seura

Tuglas-seura

TERVETULOA!

info@tuglas.fi